

መቐደም

“ፈደረሽን ኤርትራ ምስ ኢትዮጵያ ካብ ማይንሶ ክሳብ ተደላ”፡

“ፈደረሽን ኤርትራ ምስ ኢትዮጵያ - ካብ ማይንሶ ክሳብ ተደላ”፡ መቐጻልታ ናይቲ “ኣይንፈላለ፡ ኤርትራ 1941-1950” ብዝብል ኣርእስቲ፡ ብሰነ 2001 ብኣሕተምቲ ሕድሪ ተሓቲሙ ዝተዘርግሐ ጽሑፍ ኢዩ። ኣብ ጊዜ ብረታዊ ቻልሲ፡ ማእት ኣብ 1987-1988፡ ክፍሊ ፓለቲካዊ ምንቕቓሕ ህ.ግ.ሓ.ኤ “ ምምሕዳር ብሪጣንያ ኣብ ኤርትራ”ን፡ “መድርኽ ፈደረሽንን ጎበጣ ኤርትራ ብኢትዮጵያን” ዝብሉ ጽሑፍታት ኣሕተሙ ነይሩ። ሽዑ ዝነበረ ሕጽረት ሓበሬታን ወሉንነት ዓቕምን እተን ጽሑፍታት ተመላኡን ንክቐርባ ኣየኸኣለን። “ኣይንፈላለ”ን እዚ ናይ ሕጂ ጽሑፍ ብዛዕባ ቐዳማይ ክፋል መድርኽ ፈደረሽንን፡ ነቲ ናይ፡ቴ እዋን ሕጽረታት ኣመላኡ ክቐርብ ፈቲኑ ኣሎ።

ኣብ መጻሕፍቲ ናይ “ኣይንፈላለ” ብስፊሑ ተገለጹ ከም ዘሎ ሓቐኛ ታሪኽ ኤርትራ ካብ ሰነዳት ናይቶም በብጊዜኡ ዝገዝኡዎ ወገናትን ካልኣት ናይ ደገ ተዓዘብትን ጥራይ ክግለጽ ዘይከኣል፡፡ ታሪኽ ኤርትራ ብኤርትራውያን ዝሰራህ ክነሱ ግን፡ ማህረ፡ቴ ናይ ገዛእቲ ሰነዳት ክሰርዖ ብዘኸኣል ኣገባብ ከይተሰነደ ሰለ ዝጸንሑ፡ ብዛዕባኡ ክጽሕፍ ዝጠገሰ ሰብ ብዘሕ ከም ዝጸገም ክፍለጥ ይግባእ። ካብኡ ናባኡ፡ እቲ ኣብ “ኣይንፈላለ” ሰፊሩ ዘሎ ናይ 1940`ታት ታሪኽ`ኳ ይሓይሽን ገለ ምንጭታት ይርከቡሉን እምበር፡ እቲ ናይ እዋን ፈደረሽን ፍጻሜታት ግን፡ መንግስቲ ኢትዮጵያ ኮነ ኣሉ ሰነዳት ሰለ ዘጥፍኣን ናብ ኢትዮጵያ ሰለ ዘግዓዘን፡ ብሓበሬታ ዝደኸዩ ኢዩ።

በዚ ምክንያት`ዚ፡ ናይ ሕጂ ጽሑፍና ነቲ ኣብ እዋን መንግስትነት ተደላ ባይሩ ዝነበረ ቐዳማይ ክፋል ፈደራል ስርዓት፡ ኣብ ናይ ጋዜጣ ዓንቀጻት፡ ኣብ ቃለ መጠይቓት፡ ኣብ ናይ ኣብያተ ፍርዲ ወሳነታትን ናይ ባይቶ ኤርትራ ጸብጻባትን ተመርኩሱ፡ ሓዲ ሓፈሻዊ ስእሊ ናይቲ እዋን ክህብ ፈቲኑ ኣሎ።

መባዘሕትኡ እቲ ዝተረኸበ ሓበሬታ ንፓለቲካዊ ኸነታት ናይቲ እዋን ዝምልከት ስለ ዝኾነ ድማ እዚ መጽሓፍ`ዚ ብዝያዳ ኣብ ፓለቲካዊ ታሪኽ ዘመን ተደላ ባይሩ ዘከረ ኢዩ። ንፓለቲካዊ ታሪኽ ጥራይ ንበይኑ መንጠልካ ኣወጺእካ ነቲ ማርክስ ክስራዕ ዝግባኦ ቀጠበወን ምምሕዳራወን ኩንታትን`ወን ማዘን ዘይምሃብ ዝተመልኦ ስእሊ ከም ዘየቐርብ ዝተፈልጠ ኢዩ። እንተኾነ ግን፡ ኣብ ልዕል`ቲ ዘጓነፈና ናይ ምንጨሕጽረት፡ ብሓቂ`ወን ታሪኽ ዘመን ተደላ ካብ ካልእ ንላዕሊ ፓለቲካዊ ምውጣጥን ወጥርን ዝግብሎ ስለ ዝነበረ፡ እቲ ፍጻሞታት ባዕሉ ናብኡ ገጹ ኢዩ ዘምርሕ ወይ ዘዛዙ።

ኣብ ትሕቲ ዕብላላ፡ ወዲት፡ ዓመጽን ጥበራን መንግስቲ ኢትዮጵያ ድኣ ይኸን`ምበር ኣብ እዋን ፈደረሽን፡ ኤርትራወያን ነንሓድሕዶም ብፓለቲካዊ መዳዲ ንኸፈታተኑ ምጠን ዕድል ረኸቡም ኢዮም። ፓለቲካ ኤርትራ፡ ኣብ ጊዜ ጣልያን ብጣልያን፡ ኣብ ጊዜ እንግሊዝ ድማ ብእንግሊዝ ክዕብሉልን ክምራሕን ድሕሪ ምጽናሕ፡ ኮሚኒንር ሕቡራት ሃገራት ኣንሰ ማቴየንሶ ኣትዩ መከርሕ ፈደረሽን ምስ ጀመረ፡ ኣንፈቱ ክቐይር፡ ብምሉኡ እኳ እንተ ዘይኮነ፡ ገለ ኸፋላቱ ኣብ ኢድ ኤርትራወያን ኣትዩ ኣብ ሓድሕዶም ከዋስኦም፡ ክኣኻኸቦም፡ ክበታትኖም፡ ክጓንጹም ክግራቆም ግድን ኮይኑ። በዚ መዳይ`ዚ ምስ ዝርከኦ፡ እቲ ብ"ዘመን ተደላ ባይሩ" ዝፍለጥ ካብ 1952 - 1955 ዝዝርጋሕ ቀዳማይ ክፋል እዋን ፈደረሽን፡ ኣብ ታሪኽ ኤርትራ ወሓድ መዳርግቲ ኢዩ እንተሃለዎ።

ኣብዚ ጽሑፍ እዚ፡ ብዙሕ ናይ ፓለቲካ ምግልባጥ ክንርኢ ኢና። እቲ "ኢትዮጵያ ወይ ሞት" ዝብል ዝነበረ፡ ንናጽነት ኤርትራ ብዝኸፍኦ መዳዲ ሃስዩ ግዝኣት ኢትዮጵያ ንኸኣቱ ዘኸእለ ሓዳል ምንቅስቓስ፡ ድልዳል ሰረት ከም ዘይነበሮ ክንግንዘብ ኢና። እቶም ዝተረፉ ደገፍቲ ኢትዮጵያ ከይተረፉ፡ ኣዝያ ወሰንቲ ጩና ጽነት ምስ ጩወ ክጠዩሱ፡ በቲ ኣንጻሩ ድማ ሓዳላት ደገፍቲ ናጽነት ዝነበሩ፡ ተስፋ ስልጣን ምስ ረኸቡ ናብቲ ሓዲ ሸነኽ ክናጡ`ወን ክንዕዘብ ኢና። ኣብ "ኣይንፈላለ" ዝነበረ ፓለቲካዊ ዝንባላታት፡ ገለኡ ካብ ጉድለት ትምህርትን ተመካሮን፡ ገለኡ "ይሓይሽ" ካብ ዝብል እምነት፡ ሕልፍ ኢሉ ድማ ካብ ወልቃወን ጉጅላወን ናይ ረብሓ

መብገሲ ይመጽእ ከም ዝነበረ ገለጽና ኔርና። ናይ ፈደረሽን መርገጺታት ግን በቲ ሓዳግ ወይ ገዳፍ ዓይንን አመላኻኻታን ጥራይ ክትሓልፎ ከም ዘጸግም አንባቢ ባዕሉ መደምደምታ ዝህበሉ ጉዳይ ክኸውን ኢዩ።

ታሪኽ፡ ናብቲ ዘለኻዮ እዋን እናቐረበ ምስ ዝመጽእ፡ ዝያዳ ተአፋፍን ብጥንቓቕ ክትሓዝ ዝግብኡን ክኸውን ግድን`ዩ። በዚ ምክንያት`ዚ፡ መረጋገጺ ሰነድ ወይ ቃል ናይቶም አብቲ እዋን ዝዋሰኑ ሰባት ዘይብሉ ዝኾነ ፍጻመ ወይ መደምደምታ ንክይወሃብ ዘድሊ ጥንቓቕ ተገይሩ አሎ። ገለ ምላቕ ወይ ጉዳሎ ግን ክስኣን ኣይኮነን።

ታሪኽ፡ ሓደን ቅኑዕን ወዳእን ተባሂሉ ብጽሑፍ ክቐርብ ኣይከኣልን ኢዩ። ታሪኽ ትርጉም ናይ ሕሉፍ ፍጻመታት`ዩ። ሓደ ጸሓፊ ታሪኽ ናብ መደምደምታታቱ ንክበጽሑ፡ ቅኑዕን ገላጽን ንዝብሎ ናይ ታሪኽ ፍጻመታት መሪጹ፡ ሰሪዑ፡ ተንቲኑ ኢዩ ኣብ ፍጹም ልክዕን ዝብሎ ሓሳባት ዝበጽሑ። እቲ ዘቐረበ ናይ ፍጹም ት፡ ናብ ልክዕነት ዝቐረበ ወይ ካብኡ ዝረሓቐ ምኃኑ ዝፍለጥ፡ አንባብትን ተንተንትን አንባቢም፡ አኳማኪም፡ ምስ ካልእ ጽሑፋትን ዛንታታትን ኣነጻጻሮም ምስ ዝፈረዱም ኢዩ። ናይ ታሪኽ ጽሑፍ፡ ጊዜ ምስ በልዐ ኢዩ ዝፍረድ ዝብሃል በዚ ምክንያት`ዚ ኢዩ።

ነዚ ዘገልግል ሓደ ኣብነት ክንጠቐስ፡ ዘወዴ ረታ ዝተባህለ ኢትዮጵያውን ተኸስተ ነጋሽ ዝተባህለ ኣብ ወጻኢ ዝነብር ኤርትራውያን ንኣብነት፡ ነቲ ኣብ "ኣይንፈላለ"ን ኣብ`ዚ መጽሓፍ እዝን ዘሎ ናይ እንግሊዝ፡ አመራካን ኢትዮጵያን ሰነዳት ተጠቒሞ ነናቶም መጽሓፍቲ አሕቲሞም አሎዎ። ትሕዝቶ እዚ ዝተጠቐሰ ሰነዳት ምስዚ ናትና ሓደ`ኳ እንተ ኾነ፡ ክልቲኦም ኣብ ኣዝዩ ዝተፈለየ መደምደምታ ኢዮም ዝበጽሑ። ዘወዴ ረታ፡ ኤርትራውያን ብድሌቶም ምስ ኢትዮጵያ ከም ዝሓበሩ፡ ካብ ኢትዮጵያ ክሳብ ናብ "ምንገንጻል" ዘብጽሑ፡ ብኢትዮጵያ ዝተገብረሎም ጸቕጢ ወይ ኣብ ልዕሊኦም ዝተፈጸመ በደል ከም ዘይነበረ ... ይገልጽ። ከም ቀንዲ ጅግና ናይ እዋን ፈደረሽን ድማ ነቶም ኣብ ገብጣ ኤርትራ ብኢትዮጵያ ዓቢ እጃም ዝነበሮ ብትወደድ ኣስፍሃ ወልደሚካኤል ይጥቅስ።

ተኸስተ ነጋሽ ብወገኑ፡ ቃልሲ ህዝቢ ኤርትራ ንናጽነት ብሃይማኖታዊ መልክዕ ዝተመቐቐለ፡ ሓቀኛን ሕቡርን ህዝባዊ ሰረት ዘይነበሮ፡ ክሳብ ሕጂ ወን እንተኾነ ነቲ መስመር ቲ ሓዙ ይቐጽል ከም ዘሎ ኢዩ ዝዛረበ። ካብዚ ሓሊፉ፡ ዝብዝሕ ህዝቢ ኤርትራ ናብ ናጽነት ዝዛዘወ ምስ ምትሓዝ ኣፍዓበት ብህዝባዊ ግናባር ኣብ 1988 ኢዩ ብምጣል፡ ሓጺር ዕድመ ኢዩ ዝህቦ። ኣብ ጊዜ ፈደረሽን ህዝቢ ኤርትራ ደግክራስያዊ ስርዓትን ሓሳባትን ኣስተማቑሩ ንዝብል ይነጽግ። ናጽነት ኤርትራ ክኸውንን ተቐባልነት ክረክብን ዘይግብኡ ጉዳይ ከም ዝነበር ወን ይመገቡ።

ንሕና ድማ ታሪኽ ኤርትራ ከከም ዝጠቐመብ ቁሪጽካን ሸርማዊካን ዝደለኻዩ ትርጉም እትህቦ ዓወደ ንጥፈት ከም ዘይኮነ ንኣምን። ናጽነት ኤርትራ ከም በርቂ ካብ ሰማይ መስ ዝበለ፡ ኣብ ሓንቲ ዕለት ወይ ብሓንቲ ፍጻመ ወይ ብድሌት ናይ ሓደ ወለዶ ብተኣምር ዝተፈጥረ ከም ዘይነበረ ነረድእ። ታሪኽ ኤርትራ፡ 1 ጥሪ 1890 ጣልያን ስም ምስ ኣወጽኣላ፡ ወይ ብማይዘያ 1941 እንግሊዝ ምስ ሓዘ፡ ወይ ብ1952 ፈደረሽን ምስ ተኣወጀ፡ ወይ ብ1 መስከረም 1961 ዓዋተ ጥይት ምስ ተከሰ፡ ወይ ብ24 ግንቦት ህዝባዊ ግንባር ናጽነት ምስ ዓተረት ተጀማሩ ንዝብል ንነጽግ። ታሪኽ ናጽነት ህዝቢ ኤርትራ፡ ሓደ መስርሕ ኢዩ። መንቀለኡን ሰረታቱን ናብ ናይ ቅድመ-መግዛእቲ ኩነታቱን ኣመጽኦኡን ይዝርጋሑ። እቲ ኢጣልያ ናብ ሓደ ዝጠማዂቶ ህዝቢ፡ ታሪኽ ዘይነበሮ እኹብካብ ናይ ሰባት ኣይነበረን። ነናቱ ክብርን ሕግታትን ሓዙ ብብስርዓቱ ኸኸይድ ዝነበር ኢዩ። ከም ኩሉ ቐደሚ ምዕራባዊ መግዛእቲ ዝነበረ ኣፍሪቃዊ ህዝቢ ድማ መጡን ዝርጋሖኡን ዝፈላለ ናይ ሓድሕድ ዝምድናን ርክብን ነይሩዎ።

ከም “ኣይንፈላለ”፡ “ካብ ማኒየንሶ ክስብ ተድላ” እወን ኣብቲ ናብ ናጽነት ኤርትራ ዘብጽሖ መስርሕ ዩ ዝያዳ ዘተኸፎ። ኩለን ኣብ ዓለም ዝርከባ ሃገራት ነዚ ለሚ ዝወንናኦ ቅርጽን መልክዕን ሓዘን ኣይተፈጥሩን። ከምቲ ሓደ ረገድን ድልዳልን ገመድ ካብ ኣሸሓት ዝጨፍሩ ጽሕጎ ዒቃ ተተኒጉ ባቡራትን መራኸብን ዝስሑቡ፡ ሃገራዊ መነነትን ናጽነትን እወን ብኣሸሓት ኣፋትል ዩ ናብ ዘይነቓኻቕ ህንጻ ዝዓቢ። ኣብ ገዕዞ ናይ ዚ ሃገራዊ

ሀንጻት`ዚ ዝልሕልሕን ዝብተኹን ኣፋትልን ጭክሳታትን ከጓንፍ ንቡር ኮይኑ፡ ሃገርን ሃገራውነትን መታን ከይበላሹ ኹኣ ይጽገን ወይ ይእለ። ኣብ ወሽጢ ታሪኽ ሓደ ሀዝቢ ነዚ ዝመስል ቡብዓይነቱ ምልሕላሕን ምብትታኹን ስለ ዘጓንፍ ግን፡ ነቲ ሓፊሻዊ ኣንፈቱ ይቐይር ኢዩ ማይ ኣይኮነን። ብኻልእ ኣዘራርባ፡ ኣብ ሓደ ታሪኻዊ እዋን ሕብረት ምስ ኤትዮጵያ ዝሓተተ ኤርትራዊ ወገን ስለ ዝተቐልቀለ፡ ወይ ወገን ዝፈለየ ፓለቲካዊ ምቅባል ስለ ዝተራእየ፡ ሕብረተ ሰብ ኤርትራን ታሪኹን ባቲ ተርእዮታት እቲ ጥራይ ክግለጽ፡ ወይ ግዳይ ናቱ ኹይኑ ክነብር ማለት ኣይኮነን።

ብመሰረቱ፡ ታሪኽ ሀዝቢ ኤርትራ፡ ታሪኽ ናይ ቃልስን ዓወትን ኣንጻር ዝተፈላለየ ዕንቅፋታትን ብድሆታትን`ዩ። እዚ ብድሆታትን ዕንቅፋታትን እዚ፡ መብዛሕትኡ ካብ ግዳም ናብ ወሽጢ ዝኣቱ`ኳ እንተ ነበረ፡ ንጉዕዞ ናጽነት ኤርትራ ክዓናቕፍ ወይ ከደናጉ ዝኹኣለ ግን፡ ክምዘመዝ ዝከኣል ናይ ወሽጢ ድኽመታት ስለ ዝረኸበ`ዩ። ከም ፈሳሲ፡ ናይ ግዳም ሓይሊ ነቓዕ እንተ ዘይረኸቡ፡ ዘሪቑ ንወሽጢ ክኣትወሉ ዝኹኣል መንገዲ ክህሉ ኣይከእልን። ካብ ታሪኽ ክመሃር ዝህቅን ዝኾነ ወለዶ፡ ነቲ ንጉዕዞኡ ዘሰናኸለ ነቓዕት፡ ማሪ`ቲ ነቓዕት እናሓተመን ዕንቅፋት እናጠሓሰን ንቐድመቲ ዘሰጎሞ ሓያል ጎድንታቱ ብምስራዕ፡ ብጥንቓቕ ከጽንዖ ሓላፍነቱ ኢዩ።

ኣብ ሕሉፍ ታሪኽ ዝርኣ ድኽም ጉድኒ ሓደ ሀዝቢ፡ መለበሚ ናይ መጻኢ ወለዶ ስለ ዝኾነ ምሕባኡ ወይ ምውጋኑ ጉዳኢ ኢዩ። ናይ ታሪኽ ሃጓፋት ድማ ይፈጥር። ናይ ታሪኽ ሃጓፋት ምስ ዝፍጠር ከኣ ኢዩም ገዛእቲ ይኹኑ ካልኣት ተጻባእቲ ነቲ ታሪኽ ባቲ ዝጠየግም መገዲ ንኹትንትኑዎ ዕድል ዝረኸቡ።

ተመኩሮ ኤርትራውያን ኣብ እዋን ፈደረሽን ብብዙሕ ሃጓፋት ዝተመልኦ ኢዩ። “ካብ ማቴዮንሶ ክሳብ ተደላ” ነዚ ሃጓፋት`ዚ መታን ክመልእ ብዙሕ ጻዕሪ`ኳ እንተ ተኻየደ፡ ብዝተመልኦ መንገዲ ቐሪቡ ኣሎ ኣልካ ምዘራብ ኣይከኣልን። ቀንዲ ምክንያት ናይ`ዚ፡ እቲ ዝዓመቑ ኤርትራዊ ሸነኽ ናይ ታሪኽ ፈደረሽን፡ ካብ ኣብ ሰነድ፡ ኣብ ዝኹሪ ናይ ዝተፈላለዩ ናይቲ ጊዜ ሰባት ስለ

ዝርከብ`ዩ። ካብ`ዚአቶም፡ እቶም ዘርከብናሎምን ንኸነ ዘራርቦም ዝኸአልናን ኣገደስቲ ሰባት ወሕዳት`ዮም። ዝምስገን ኣበሬታ ደማ ለጊሶም። ገለ ኸልኣት ግን፡ ኣዝዩ ወሳኒ ተመክሮን ዛንታታትን እናሃለዎም፡ ፍልጠቶም ከካፍሉ ዘይደለዩ ኮይኖም ረኸብናዮም። ታሪኽ ተአፋፊ መዳያት እኳ እንተሃለዎ፡ ብዘይ ፍረን ብዘይ ሞያን ኣብ ኣእምሮ ሰባት ተዓጽዮ ክቕበር እንኮሎ ምርኣይ ዘሕዘን`ዩ። ኣብ ሕብረተ ሰብና ግና፡ ታሪኽ ስም ዝሞቱ ሰባት ስለ ዘልዕል`ሞ፡ "ምወት ኣይወቕስ..." ዝብል ብሂል ስለ ዘሎ ይኸውን፡ ብዛዕባ ዝወዳሉዎን ዝገበሩዎን ንምዘራብ ከም ቀይን ኣስሓይታን ዝፈርሑ ወሕዳት ኣይኮኑን።

በዝን ክንደዝን፡ ንሓዲ ሓዲ ፍጻመታት፡ ተግባራት ወይ ወሳኒታት ናይ መራሕትን ሰዓብትን ናይቲ እዋን ከብርህ ዝኸአል ኣበሬታ ክንረክብ ኣይከኣልናን። ስለ ዝኸነ ደማ ዝወዳሉ እናሃለወ፡ ብዘወዳሉ ንዝተነግሩ ሓቲትና ክንምዘግብ ዝተገደደናሉ ኣሎ። ስም ነጋሪ ንኸይንጠቕስ ስለ ዝተኣዘዝና፡ ኣገዳሲ ኣበሬታታት ዝወገንናሉ ክፋላት እውን ኣይተሳእኑን።

"ካብ ማቲየን ስ ክሳብ ተደላ"፡ ኣብ ወሽጢ ኸምዚ ዝመጠል ሕጽረታት ወይ ጸገማት ከም ዝተጸሕፈ ኣብ ግምት ተኣትዮ ክንበብ ዮድሊ። ተመራመርቲ፡ ብዙሕ ዘይተመለሰ ወይ ዘይተነጸረ ሕቶታትን ጉዳያትን ይረኽቡ ይኹኑ፡ ንኸረኽቡ እውን ንትሰፎ። ረኸብካ ሰቕ ምጣል ግን ቅኑዕ ኣይኮነን። ዝእረም ክእረም፡ ዝንቀፍ ክንቀፍ፡ ዝነኣድ ክነኣድ፡ ዝጎድልን ዝወሰኸን ደማ ክጎድልን ክወሰኸን ግበእን ቅኑዕን`ዩ። በዚ መዳይ`ዚ ኤርትራውያን ኣንበብቲ ጸገም ኣለና። ልምድን ተመክሮን ናይ ሃናጺ ነቕሬታ ገና ኣይደለብናን። ካብ "እዝን እዝን ጎዲሉ ..." ኣልካ ምሕባር፡ "ስለ ምንታይ ጎዲለ ..." ኣልካ ምውጫ ይቐለና። ነዞም ወሕዳት ፍሕትሕት ዝብሉ ዘለው ጸሓፍትን ተመራመርትን ዝደህልን ተስፋ ዘቐጽን ስለ ዝኸነ፡ እዚ ኣገባብ`ዚ ክእረም ዝግብኡ ኣዩ።

ታሪኽ ብዘተፈላለዩ ደረሰቲ ይትርጎም ይኸውን። ወዲሉ ሓዲሩ ግን እቲ ሓቂን እቲ ዝኸነን`ዩ ኣብ ልዕሊ`ቲ ኸልእ ጸብለል ኣሉ ዝገርግ። ኣብዚ ዘለናዮ መድርኽ፡ ታሪኽ ኤርትራ ብምድግጋፍን

ምትሕበባርን ናይ ከሉ ግዳስ ጥራይ ኢዩ ግብጽ ማእከላዊ ክሕዝብ ዝኾነል። እቲ ደፊሩ ወጽኢት ምርምርን ጸዕፍን ብጽሓፍ ዘሕትም ዌጋ፡ ኣብ ወሽጢ ብዙሕ ናይ ሓበሬታ ሕጽረት ስለ ዝሰርሕ፡ ዝተማልኣን እንታ ዘይብሉን ስራሕ ከቕርብ ከም ዘይኾነል ይፈልጥ`ዩ። ከምዚ ናይ እዋን ፈደረሽን፡ እቲ ታሪኽ ናብዚ ዘለፍዮ ጊዜ እናቕረበ ምስ ዝምጽእ ደማ ተነቓፍነት ናይቲ ዝቕርብ ጽሓፍ ብኡ መጠን ከም ዝዓቢ ርጉጽ`ዩ። እዚ ደማ ን1950`ታት ዘርከቡሉ፡ ገና ካብ ደምብ 60`ታትን 70`ታትን ዘይወጹ ዜጋታት ብብዘሒ ስለ ዘሎ ኢዩ። እዚ ቕዳማይ ማእከላዊ ፈደረሽን፡ ብሰፊሕ ተገዳስነትን ነቕፊታን ርእይቶን ናይ ኣንባብቲ ክህብትም፡ ኣብኡን ኣብ ክፍላቱን ብዘተመርኮሰ ምርምራዊ ጽሓፍት ደማ ክሰፍሕ ይኾነል`ዩ ብዘብል እምነት ከኣ ኢዩ ኣብ ማእከተም ቀሪቡ ዘሎ።

ሙሉዩ ንኡስ ኣርእስቲ ከም ዝሕበሮ "ካብ ማይንጎሶ ክሳብ ተደላ"፡ ካብቲ ኮሚሽነር ሕ.ሃ. ንኤርትራ ዝኣተወሉ ወርሒ ለካቲት 1951፡ ክሳብ`ቲ ሚራሕ መንግስቲ ኤርትራ ተደላ ባይሩ ካብ ስልጣን ዝወረዳሉ ወርሒ ሓምሌ 1955 ንዘሎ ጊዜ ይጠምር። ኣብ ቀዳማይ ክፋሉ፡ መከርሕ ምትካል ፈደራል ስርዓት ኤርትራ ምስ ኢትዮጵያ ከመይ ከም ዝነበረ ብሰፊሕ ተዘርዚሩ ኣሎ። እቲ ኻልኣይ ክፍል፡ መንግስትነት ተደላ ባይሩ ተተኸሉ ንክሰርሕ ኣብ ዝፈተነሉ ናይ ኣስታት ዓመትን መንፈቕን እዋን እንታይ ከም ዘጓነፎ ይገልጽ። ኣብቲ ሳልሳይን ናይ መወዳእታን ክፋል ደማ እቲ ደግያት ተደላ ባይሩ ክሳብ ስልጣን ናብ ምልቓቕ ዘብጽሖም ተቐውሞ ህዝብን ባይቶን፡ ከምኡ`ውን ተግባራት መንግስቲ ኢትዮጵያን ናይ`ቶም ሚራሕ መንግስቲ ግብረ መልስን ተገለጹ ኣሎ።

ድሕሪ ወደቀት ተደላ ባይሩ ዝምጽእ መድርኽ፡ እቲ ብቢትወደድ ኣስፍሃ ወልደሚካኤል ዝተመርኮሰ፡ ብጎበግ ኤርትራ ብኢትዮጵያ ዝተደምደመ ካልኣይ ክፍል መድርኽ ፈደረሽን`ዩ። እዚ ደማ ኣርእስቲ ወይ ትሕዝቶ ናይቲ ሰዓቡ ንክሕተም ምርምርን ምድላዎትን ዝግበረሉ ዘሎ ካልእ ጽሓፍ ክኸውን ኢዩ።

